

सव्य आङ्गिरसः। इन्द्रः। जगती, ६, ८-९, ११ त्रिष्टुप्।

मा नो अस्मिन्मघवन्पृत्स्वंहसि नहि ते अन्तः शवसः परीणशे।

अक्रन्दयो नद्यो३ रोरुवद्वना कथा न क्षोणीर्भियसा समारत॥ १ ॥०५४ ॥०१

अस्मिन् अंहसि पृत्सु- एतेषु पापमययुद्धेषु। नः- अस्मान्। मा- मा योजय। धर्मयुद्धेष्वेव अस्मान् प्रेरयेति भावः। ते- भवतः। शवसः- बलस्य। अन्तः- अवसानम्। नहि परीणशे- न कोपि व्याप्तुं शक्नोति। रोरुवत्- नदन्। नद्यः- नदीः। वना- तत्सम्बन्धीन्युदकानि। मूलशक्तिप्रवाहानिति भावः। अक्रन्दयः- शब्दयसि। चालयसीति भावः। चालनादेव शब्दो भवति। क्षोणीः- भूमिकाः। कथा- त्वामृते केन प्रकारेण। भियसा- भयेन। न समारत- न सङ्गता भवेयुः॥१॥

अर्चा शक्राय शाकिने शचीवते शृण्वन्तमिन्द्रं महयन्नभिः स्तुहि।

यो धृष्णुना शवसा रोदसी उभे वृषा वृषत्वा वृषभो न्यृञ्जते॥ १ ॥०५४ ॥०२

यः। धृष्णुना- शत्रुधर्षकेन। वृषत्वा- वर्षणसामर्थ्येन। शवसा- बलेन। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। वृषा- वर्षकः। वृषभः- देववृषभः। न्यृञ्जते- प्रसाधयति। न्यृञ्जतिः प्रसाधनकर्मेति यास्कः। शक्राय- तस्मै सामान्यशक्तिमते। शाकिने- विशेषशक्तिमते। शचीवते- प्रज्ञावते। इन्द्राय। अर्च- नमस्कुरु। शृण्वन्तम्- अस्मन्मन्त्रं आकर्णयन्तम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। महयन्- पूजयन् वर्धयन्। अभि- अभितः। स्तुहि- स्तोत्रं कुरु॥२॥

अर्चा दिवे बृहते शूष्यं१ वचः स्वक्षत्रं यस्य धृषतो धृषन्मनः।

बृहच्छ्रवा असुरो बर्हणा कृतः पुरो हरिभ्यां वृषभो रथो हि षः ॥ १ ॥०५४ ॥०३

बृहते- महते । दिवे- आकाशभूताय । शूष्यम्- साधु । वचः- वाचम् । अर्च- उदीर्य नमस्कुरु ।
यस्य । धृषतः- शत्रुधर्षकस्य । स्वक्षत्रम्- स्वतःसिद्धवीर्यसंपन्नम् । धृषत्- शत्रुधर्षकम् । मनः-
चित्तमस्ति । बृहच्छ्रवाः- स इन्द्रः चिदाकाशस्थमन्त्रश्रवणानुभवसंपन्नः । असुरः- प्राणदः । बर्हणा-
शत्रुनिबर्हयिता । हरिभ्याम्- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्वाभ्याम् । पुरः कृतः- पुरतः स्थितः । वृषभः-
वर्षकः । रथो हि- लक्ष्यप्रापकगतिभूतः खलु ॥३ ॥

त्वं दिवो बृहतः सानु कोपयोऽव त्मना धृषता शम्बरं भिनत् ।

यन्मायिनो ब्रन्दिनो मन्दिना धृषच्छितां गभस्तिमशनिं पृतन्यसि ॥ १ ॥०५४ ॥०४

यत्- यदा । मायिनः- मिथ्याज्ञानवतः । ब्रन्दिनः- समूहान् । धृषत्- शत्रुधर्षकेन । मन्दिना- हर्षेण ।
शिताम्- तीक्ष्णाम् । गभस्तिम्- ज्वलन्तीम् । अशनिम् । पृतन्यसि- प्रयुज्य युद्धं कर्तुमिच्छसि ।
तदा । त्वं । बृहतः- महते । दिवः- चिदाकाशाय । सानु- गिरिशिखरं जडप्रतीकम् । कोपयः-
अकोपयः । कुप कोपे । धृषता- शत्रुधर्षकेन । त्मना- आत्मना । शम्बरम्- जडप्रतीकमेघसङ्घातम् ।
शम्बरशब्दो मेघनामसु पठितः । अवाभिनत्- बिभेदिथ ॥४ ॥

नि यद्वृणक्षि श्वसनस्य मूर्धनि शुष्णस्य चिद्वन्दिनो रोरुवद्वना ।

प्राचीनेन मनसा बर्हणावता यदद्या चित्कृणवः कस्त्वा परि ॥ १ ॥०५४ ॥०५

यत्- यस्मात् कारणात् । शुष्णस्य- शोषकस्य । ब्रन्दिनः- जडसमूहस्य । मूर्धनि- ऊर्ध्वे स्थितस्य ।
श्वसनस्य- प्राणस्य । वना- अपः । आधारशक्तिप्रवाहान् । नि- नितराम् । वृणक्षि-
जडबन्धादावर्जयसि । वृजी वर्जने । यत्- यत्कारणेन । बर्हणावता- जिगीषावता । प्राचीनेन मनसा-

प्रकर्षगन्तुचित्तेन । अद्य- इदानीम् । कृणवः- सर्वं वीर्यं करोषि । तत्कारणेन त्वा परि-
भवतोऽभ्यधिकः । कः- कोस्ति ॥५॥

त्वमाविथ नयं तुर्वशं यदुं त्वं तुर्वीति वय्यं शतक्रतो ।

त्वं रथमेतशं कृत्व्ये धने त्वं पुरौ नवतिं दम्भयो नव ॥ १ ॥०५४ ॥०६

नयं- नेतृगुणसंपन्नम् । तुर्वशम्- क्षिप्रकारिणम् । तुर्वीतिम्- आवरणहिंसकम् । वय्यम्- जानन्तम् ।
यो वयते जानाति तमिति दयानन्दः । यदुम्- याज्ञिकम् । यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे । नियतं
वा । यम उपरमे । आविथ- ररक्षिथ । शतक्रतो- प्रज्ञायां बहुभूमिकायुक्त । त्वम् । धने । कृत्व्ये-
संपद्यमाने सति । एतशम्- प्राणप्रतीकमश्वम् । रथम्- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहनम् । आविथ ।
त्वम् । नव नवतिं पुरः- बहुबन्धनानि । दम्भयः- बिभेदिति ॥६॥

स घा राजा सत्पतिः शूशुवज्जनौ रातहव्यः प्रति यः शासमिन्वति ।

उक्था वा यो अभिगृणाति राधसा दानुरस्मा उपरा पिन्वते दिवः ॥ १ ॥०५४ ॥०७

सः । घा- एव । राजा- शासकः । सत्पतिः- सत्तापालकः । शूशुवत्- आत्मानं वर्धयति । यो जनः ।
प्रति- इन्द्रं प्रति । रातहव्यः- दत्तहविष्कः सन् । शासनम्- इन्द्रस्यानुशासनं धर्मम् । इन्वति-
व्याप्नोति । इवि व्याप्तौ । उक्था- मन्त्रान् । वा । यः । अभिगृणाति- अभिजपति । अस्मा- अस्मै ।
दानुः- दाता इन्द्रः । राधसा- समृद्ध्या वृद्ध्या वा । दिवः- आकाशात् । उपरा- मेघान् । उपरो मेघो
यास्कमते । पिन्वते- सेचयति । दोग्धीति भावः । मेघाज्जलदोहनं
जडनिहितचैतन्यदोहनमेवाध्यात्मिके ॥७॥

असमं क्षत्रमसमा मनीषा प्र सौमपा अपसा सन्तु नेमै ।

ये तं इन्द्र ददुषौ वर्धयन्ति महि क्षत्रं स्थविरं वृष्ण्यं च ॥ १ ॥०५४ ॥०८

क्षत्रम्- भवतो राजन्यधर्मः । असमम्- अप्रतिमः । मनीषा- भवतश्चित्तशक्तिः । असमा । इन्द्र-
ईशानशील । ये । ददुषः- दायकाः । महि- भवतो महत् । स्थविरम्- उत्तमम् । वृष्ण्यम्- वर्षकम् ।
क्षत्रम्- राजन्यधर्माख्यवीर्यम् । वर्धयन्ति- मन्त्रैर्वर्धयन्ति । ते । नेमे सोमपाः- इमे रसपूर्णा
उपासकाः । अपसा- भवदनुस्यूतकर्मणा । सन्तु- भवन्तु ॥८ ॥

तुभ्येदेते बहुला अद्रिदुग्धाश्चमूषदश्चमसा इन्द्रपानाः ।

व्यश्रुहि तर्पया काममेषामथा मनो वसुदेयाय कृष्व ॥ १ ॥०५४ ॥०९

एते- इमे । बहुलाः- बहवः । अद्रिदुग्धाः- जडनिहितत्वादेव जडनिष्पन्नाः । अद्रिर्जडप्रतीकः ।
चमूषदः- द्यावापृथिव्यन्तर्गताः । चमू द्यावापृथिव्यौ निघण्टौ । चमसाः- उत्तमभोगाः । चम्यन्ते
भक्ष्यन्ते इति चमसाः । इन्द्रपानाः- इन्द्रानुभवयोग्याः । रसाः । तुभ्य- तुभ्यमुपकल्पिताः । एषाम्-
एतेषामुपासकानाम् । कामम्- अभिलाषम् । तर्पय । व्यश्रुहि- रसेषु व्याप्नुहि । अथ- अनन्तरम् ।
मनः- चित्तम् । वसुदेयाय- चित्तवृत्तिस्तम्भानुग्रहदानाय । वसु स्तम्भे । कृष्व- कुरु ॥९ ॥

अपामतिष्ठद्धरुणहरं तमोऽन्तर्वृत्रस्य जठरेषु पर्वतः ।

अभीमिन्द्रो नद्यो वत्रिणा हिता विश्वा अनुष्ठाः प्रवणेषु जिघ्रते ॥ १ ॥०५४ ॥१०

अपाम्- उदकानाम् । आधारशक्तिप्रवाहाणाम् । धरुणहरम्- धारानिरोधकम् । तमः-
अन्धकारमयः । पर्वतः- गिरिर्मेघो वा जडप्रतीकः । वृत्रस्य- आवरणशक्तेः । अन्तर्जठरेषु- अन्तः ।
अतिष्ठत्- आसीत् । ईम्- इमाः । नद्यः- नदीः । वत्रिणा- आवरणशक्त्या । हिताः- पिहिताः । विश्वा

अनुष्ठाः- सर्वा साध्वनुष्ठानमयीः । इन्द्रः- जितेन्द्रियः । अभि- अभितः । प्रवणेषु- तद्योग्येषु
तत्पात्रेषु वा कोशेषु निम्नेषु । जिघ्रते- पातितवान् ॥१० ॥

स शेवृधमधि धा द्युम्नमस्मे महि क्षत्रं जनाषाळिन्द्र तव्यम् ।

रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीत्राये च नः स्वपत्या इषे धाः ॥ १ ॥०५४ ॥११

सः- तादृशः । इन्द्रः । त्वम् । अस्मे- अस्मासु । शेवृधिम्- चित्तशान्त्यां वृद्धम् । द्युम्नम्- ज्योतिः ।
धाः- धारय । इन्द्र । महि- महत् । जनाषाट्- जनसहनशीलम् । तव्यम्- बलयुक्तम् । क्षत्रम्-
राजन्यधर्मम् । धाः- अस्मासु धारय । मघोनः- संपद्वन् । सूरीन्- ज्योतिषा ज्ञानेन युक्तान् । नः-
अस्मान् । रक्ष- पालय । राये- दानयोग्ये धने । स्वपत्यै इषे- धर्मसन्तत्येषणायै । सुपुत्रैषणायै ।
नः- अस्माकम् । धाः- सुमार्गं धारय । अस्मान् दानयोग्यधनैषणासंपन्नान् सुपुत्रैषणासंपन्नान्
कुर्वित्यर्थः ॥११ ॥